

Мирослав П. Лазић. *Експлозија у Смедереву*
 5. јуна 1941. године / 80 година после.
 Смедерево: Музеј у Смедереву, 2021, 229.

Рукопис Мирослава П. Лазића о разорној експлозији сакупљених убојних средстава у Смедеревској тврђави 5. јуна 1941. настао је у склопу припрема изложбе о том догађају, а поводом осамдесетогодишњице вероватно највеће трагедије у историји Смедерева. Као такав, он не само што је задовољио потребе пригодне музејске публикације већ их је вишеструко надмашио. Реч је о изворном научном раду за који смо сигурни да ће дценијама остати релевантно, а можда и најрелевантније штиво о самом догађају и свему што је било пре и после њега. У изузетно добро истраженом раду, аутор је сакупио сва до сада доступна знања о експлозији у Тврђави, критички их размотрио, по потреби међусобно сучелио, упоредио и очистио од наслага идеологија, политичких интереса и погрешних перцепција.

Лазићева монографија о смедеревској трагедији садржи 229 страница текста са мноштвом фотографија, а подељена је у осам целина. У уводном делу (стр. 8–21) аутор говори о значају догађаја и главним изворима и литератури о њему. Други део (22–39) представља увод у историјски контекст велике експлозије – Априлски рат, окупација земље, организација окупационе власти. Треће поглавље (40–55) описује дугу увертуру самог догађаја – историјат складиштења експлозива у Тврђави, које су почели Немци током Првог светског рата а наставиле југословенске власти током међуратног раздобља, све до велике концентрације заплених убојних средстава после капитулације Краљевине Југославије. О самој експлозији се кроз наводе мноштва сведочанстава и немачких докумената говори у следећем поглављу (56–79). Оно је зато изузетно живо, у свој својој трагичности. Наредно поглавље (80–101) испитује могуће узроке трагедије, чистећи историјску слику од разних вољних и невољних мистификација. Аутор, као прави криминалистички истражитељ, испитује све могуће трагове, упоређује њихову веродостојност и уверљивост, покушавајући да их међусобно сравни, не би ли се приближио истини за коју нема непобитних доказа. У закључку овог поглавља Лазић је најсклонији схватању многих својих претходника, да је упркос разним другим могућностима (комунистичка или британска саботажа итсл.) које су фигурирале у публицистици, највероватнији узрок трагедије био несрећан случај. Следи преглед последица експлозије (102–143), где је главни део посвећен утврђивању броја жртава. И ту аутор даје велики допринос свођењу могућег броја жртава у реалне размере објашњавајући од кога потичу досадашње претеране процене. Седмо поглавље (144–187) рада говори о обнови града под руководством контроверзног, екстремно десног политичара Димитрија Љотића. Лазић и у овом шкакљивом питању тежи да улоге свих учесника у обнови праведно одмери и ослободи једностраности указујући на политичку инструментализацију. Аутор такође одаје признање и принудним јеврејским радницима који су рашчишћавали рушевине а чији животи су угашени много пре

него што је обнова почела да доноси резултате. Последњи део књиге (188–215) бави се меморијализацијом трагичног догађаја – током Другог светског рата, у доба социјализма, па све до наших дана. И ту Лазић указује на то како је сећање на велику несрећу која је задесила град било идеолошки и политички фарбано и префарбавано, зависно од идеолошког усмерења владајућег режима. Борећи се против заборава, аутор пледира за обликовање сећања у складу са потребама данашњих људи. Следи резиме на енглеском (216–217), а потом и обиман списак извора и литературе (220–227) који (као и фусноте које прате текст) и читаоцу са мало искуства већ на први поглед показује да је реч о научно врло озбиљном делу.

Будући да је књига настала као пригодни изложбени каталог, изузетно је добро илустрована. Свакако је најупечатљивији огроман број добро урађених и утолико потреснијих фотографија разореног града. Слика жртава има мање, али чак и да није сачувана ниједна, слике рушевина (посебно кад се упореде са сликама града пре рата, којих такође има) и људима без много маште би лако довеле у свест како је страшна морала бити судбина оних који су се нашли међу зградама које је експлозија разнела у парампарчад. Овде се, међутим, може ставити и мала замерка уредницима књиге: (делимично с правом) њихову пажњу су одвукле страшне слике уништеног града, тако да се није нашло места за слике страдалника. Оне би књизи дале једну људску димензију, а читаоцу могућност јаче идентификације и саосећања. Исто тако, сматрамо да је у књизи требало да се, из документарних разлога, нађе и слика Димитрија Љотића – без обзира на његов целокупан лик и дело и место у новијој историји.

Књига Мирослава П. Лазића целовито приказује смедеревску експлозију 5. јуна 1941. године – узроке, ток, последице и одјеке. Кроз цео рад провејава ауторов критички приступ минуциозно прикупљеним изворима и литератури, што је донело уравнотежен, деидеологизован и демистификован приказ са утемељеним и уверљивим закључцима који нас – колико је то могуће – приближавају објективним сазнањима о трагедији. Даљи историографски искорак би евентуално било могуће направити ако би се у истраживање укључили стручњаци за експлозиве, физичари и грађевински стручњаци, који би на основу својих специјалистичких знања можда могли да повећају фонд чињеница које би историчари морали да узму у обзир. Сазнања до којих се могло доћи само изучавањем доступних традиционалних историјских извора Мирослав П. Лазић је овим радом практично исцрпео. Због бацања јаког реалистичког светла на догађај који је неизбрисиво уписан не само у историју Смедерева него и у свест његових грађана (посебно оних чији преци су доживели Други светски рат у њему), због студиозности и свеобухватности, ова књига је вредан допринос демистификацији историје и неговању рационалне историјске свести. Стога се треба надати да ће ово тек изашло, а већ стандардно дело о смедеревској трагедији и у овом нашем брзом и површном времену, не само међу историчарима, наћи велики број читалаца, који својим квалитетом заслужује.

Зоран ЈАЊЕТОВИЋ